

Pere ORTÍ GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval. Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, CSIC, 2000.

Ja comencen a ser abundants les publicacions dutes a terme sobre la fiscalitat reial i l'estat en el món de la Catalunya medieval en el marc de l'equip d'investigació existent en el Departament d'Estudis Medievals de la Institució Milà i Fontanals del CSIC de Barcelona sota la direcció del doctor Manuel Sánchez. Ara ens arriba a les mans el gruixut text (736 pàgines) de la que va ser la tesi doctoral d'en Pere Ortí, llegida a la Universitat de Barcelona fa poc i dedicada a l'estudi del patrimoni reial a la ciutat de Barcelona entre els segles XII i XIV.

Tal com s'explica en la presentació, aquest projecte va ser un dels primers que s'encetaren i va posar els ulls en un dels aspectes centrals de la construcció de l'estat medieval de la Corona d'Aragó, l'evolució i construcció d'una fiscalitat a partir d'allò que havia estat fonamentalment un patrimoni feudal dels comtes de Barcelona durant els segles XI i XII. És aquest un aspecte bàsic dels objectius d'aquest llibre, perquè, amb l'anàlisi acurada de les rendes i impostos, l'autor es planteja el procés de fons de creació del poder de la corona en aquests tres segles, del XII al XIV, en els quals va produir-se un canvi radical en les formes i bases del poder públic a partir del model de monarquia feudal generada en el procés de la «revolució» feudal del segle XI.

Formalment, l'obra està dividida en dues grans parts, una primera dedicada a l'anàlisi de la renda en totes les seves variants d'ingrés existents en la capital catalana; i la segona, també de notable extensió, dedicada a la fiscalitat, amb aqueixa diferenciació interna que mostra l'autor sobre els seus distints orígens i concepció. La part de la renda l'ha dividida en quatre grans capítols centrats en els diversos béns patrimonials dels reis a la capital comtal i que durant aquells segles subministraven uns ingressos periòdics a la corona; primer, les cases i immobles de propietat reial, així com les rendes del mercat, de la Boqueria i la zona de la Portaferrixa, a més dels ingressos procedents dels alfondecs. El segon, n'és el dedicat als maells i carnisseries de la ciutat, dels quals en documenta la situació, origen i desenvolupament, la gestió dels ingressos corresponents i l'evolució de la propietat i del domini útil de les diverses taules durant els esmentats segles XII a XIV.

El tercer capítol, un poc més breu, és el dedicat als forns, dels quals també estudia amb detall la seva localització, el procés de construcció amb el notable auge que assolixen al llarg del segle XIII i, finalment, els ingressos que varen generar al patrimoni reial i la dinàmica de traspàs del domini útil en benefici de certes famílies del patriciat urbà. Molt semblant és també l'anàlisi de la molinaria de la ciutat, bastida sobre el rec comtal que porta l'aigua del Besòs des de Montcada fins al clos urbà. L'autor ha reunit una molt extensa documentació sobre els diversos tipus de molins, la qual cosa li ha permès reconstruir-ne la localització, així com les dades i protagonistes de la seva progressiva construcció, la qual palesa una concentració en la segona meitat del segle XII i un altre impuls al primer terç del segle XIV. A més a més, també dedica subcapítols a les formes d'explotació d'aquesta regalia fins al dos-cents, els canvis de propietat i alienacions que varen fer els monarques amb el pas al segle XIV, i la nova forma de gestió i explotació que va concretar-se durant aquesta darrera centúria. És aquest el capítol més extens i millor documentat de tots, amb una acurada reconstrucció dels mecanismes d'extracció de renda i de la transformació que s'hi dona al llarg del segle XIII i definitivament durant el XIV, per la qual els beneficiaris directes de les rendes dels monopolis reials passaren de ser els cofres de la corona a ser elements clau del patriciat barceloní molt lligats a l'aparell de govern reial.

La segona i extensa part del llibre està dedicada a l'estudi de la fiscalitat, l'altre gran bloc dels ingressos de la hisenda reial baixmedieval, classificats en dues grans categories segons es tracte de fiscalitat indirecta o directa. És per això que primer estudia els impostos sobre la compravenda, la circulació i el consum de mercaderies, organitzats en dos subgrups segons el seu origen: els més antics són les lleudes, passatges i mesuratges de la ciutat de Barcelona; el segon, el més modern, són les impositions municipals, de les quals explica la seva aparició a la ciutat a partir del període 1314-1329. Seguidament hi ha el capítol dedicat als impostos directes, amb una explicació de què són, com s'exigiren i el valor econòmic que representaren respectivament el hovatge, les quèsties i talles municipals i els fogatges.

Tot el conjunt està acompanyat d'una extensa i útil col·lecció de quadres i plànols que van presentant les principals dades de cadascuna de les rendes i impostos, però pensem que encara són més importants la notable introducció i unes llargues conclusions finals. És ací on l'autor ultrapassa el dens relat erudit i exhaustivament documentat del funcionament ordinari del sistema fiscal en tota la seva varietat, per plantejar uns problemes històrics més de fons sobre la transformació que es va produir en l'àmbit del poder feudal a la ciutat de Barcelona durant els esmentats tres segles.

I és que, malgrat la considerable extensió de la part expositiva sobre el sistema fiscal a la ciutat, en realitat tot açò és el necessari instrument de l'historiador per a poder endinsar-se en la comprensió de com estava organitzat el poder reial a la Barcelona del segle XII i com és que va transformar-se en una veritable senyoria col·lectiva, tal com hom considera el prestigiat govern municipal de la ciutat de les darreries del segle XIV i del XV.

Pere Ortí, mitjançant l'acurada anàlisi de rendes i impostos al llarg del temps, constata com durant el segle XII i bona part del XIII, fins ben entrat el regnat de Jaume I, dominà encara el sistema antic, feudal, d'una veritable senyoria reial la qual obtenia els seus ingressos a partir de rendes patrimonials, abocades a una dinàmica inevitable d'alienacions i repartiment entre patricis i nobles. Entre d'altres coses, és molt important la conclusió de l'autor de com la monarquia i els seus oficials mantingueren un elevat control de la ciutat i del seu govern durant aqueixos dos segles, la qual cosa implica un procés més lent d'allò que es creia sobre la gènesi del poder municipal autònom de la capital catalana.

Seguidament, l'autor planteja com la necessitat de nous recursos per a les guerres de conquesta del segle XIII va obligar el rei Jaume I a encetar un lent procés de gairebé tot un segle que va capgirar les formes d'extracció de renda, introduint una fiscalitat directa sobre els veïns i, posteriorment i de manera lenta, una altra d'indirecta sobre el consum i més tardana en el temps, ja durant el segle XIV. Sembla, doncs, que des de mitjan segle XIII va donar-se un tomb, lent però imparable, cap a la transformació de les formes del poder reial/urbà català medieval: a poc a poc, durant un llarg segle de transició, aproximadament entre 1276 i el 1370, és com Barcelona va veure la desarticulació de la senyoria reial sobre la ciutat i la seva transformació en una veritable senyoria col·legiada del patriciat, amb la construcció entre altres coses d'un sistema fiscal municipal.

En resum, i a banda l'abundantíssima informació documental que dona a la llum el llibre de Pere Ortí i en la qual, sens dubte, hi pouaran molts estudiosos a partir d'ara, pensem que les aportacions més importants van en la direcció de plantejar els problemes i context de la gènesi del poder reial i municipal a la Barcelona dels segles XIII i XIV, abans, per tant, de l'època clàssica del govern urbà del patriciat del segle XV. Una lectura, doncs, del poder en una de les grans ciutats medievals mitjançant l'acurada anàlisi d'un dels mecanismes claus del seu funcionament: l'impost.